

מלאכות שנאסר למסור לנכרי משום מראית עין

החצי הראשון של השיעור הקודם עסק באופנים בהם מותר למסור מלאכה לנכרי למרות שמסתבר שיעשה אותה בשבת. ראינו שה"קציצה", עבודה בקבלנות, מותרת. עתה נראה שהדברים אינם פשוטים כל כך. ישנם מצבים שאסור למסור עבודה לנכרי בקבלנות משום מראית עין.

תלמוד בבלי מסכת מועד קטן דף יב עמוד א

אמר שמואל: מקבלי קיבולת, בתוך התחום אסור, חוץ לתחום - מותר. אמר רב פפא: ואפילו חוץ לתחום לא אמרן אלא דליכא מתא [=עיר] דמקרבא להתם, אבל איכא מתא דמקרבא להתם - אסור. אמר רב משרשיא: וכי ליכא מתא דמקרבא להתם נמי, לא אמרן אלא בשבתות ובימים טובים, דלא שכיחי אינשי דאזלי להתם. אבל בחולו של מועד, דשכיחי אינשי דאזלי ואתו להתם - אסור.

[חברותא מועד קטן דף יב עמוד א]

אמר שמואל: מקבלי קבולת, נכרי המקבל מלאכה לעשותה בקבלנות, אם מקבלה בתוך התחום אסור ליתן לו, שיחשדוהו. אבל אם עושה הגוי מלאכתו חוץ לתחום, מותר ליתן לו, כיון שלא יראוהו עושה את מלאכת ישראל. אמר רב פפא: ואפילו חוץ לתחום, לא אמרן שמותר לתת מלאכה בקבלנות לנכרי, אלא דליכא מתא עיר אחרת דמקרבא להתם, בתוך התחום של מקום העבודה. אבל אם איכא מתא דמקרבא להתם - אסור ליתן לנכרי מלאכה בקבלנות, כי יודעו לרבים שהנכרי עושה לו מלאכה. אמר רב משרשיא: וכי ליכא מתא דמקרבא להתם, נמי, לא אמרן שמותר לתת לנכרי עבודה בקבלנות אלא בעושיין מלאכתו בשבתות ובימים טובים, שאז לא חיישינן כל כך שיחשדוהו, היות דלא שכיחי אינשי דאזלי להתם, שהרי אין יוצאין חוץ לתחום. אבל בחולו של מועד, דשכיחי אינשי דאזלי ואתו להתם, יש לחוש שיראו את הגוי שעושה מלאכתו של ישראל, ויחשדוהו ששכרו או שנתן לו לעשות בחול המועד. ולפיכך אסור להניח לנכרי לעשות לו מלאכתו בקבלנות בחול המועד, אף חוץ לתחום. הקריטריונים שמציגים הראשונים כאן מראים שמצד עצם הדין אין איסור במסירה לקבלנים. האיסור הוא רק מראית עין. לכן מחלקים בין שדה קרובה ורחוקה, אזור בו יש התיישבות יהודית, וכדומה.

❖ **הרחבות - מה שנאסר מפני מראית עין אסור גם בחדרי חדרים. מדוע בנדון דידן אין איסור מראית עין כשהמלאכה נעשית מחוץ לתחום?**

מה הנושא של הסוגיה? ההקשר של הסוגיה הוא איסורי מלאכה של אבל. מצד שני, הגמרא מזכירה את "שבתות וימים טובים". בשאלה זו חלקו הראשונים -

רש"י מסכת מועד קטן דף יב עמוד א

מקבלי קיבולת בתוך התחום אסור - ליתן מלאכה לנכרי בקיבולת כי עבדי ליה בשבתא, דידעי כולי עלמא ואמרי: היום בשבת יהב ליה

רא"ש מסכת מועד קטן פרק ב סימן ז

מקבלי קבולת שקבלו עליהם מלאכת האבל אסור בתוך התחום, ואף על פי שקבלו קודם האבל, מפני מראית העין, שלא יאמרו - ראו זה שמסר מלאכתו לאחרים בימי האבל, ולא ידעו דקבולת היא לגבייהו קודם לכן... אבל חוץ לתחום שרי הואיל וקבלוהו קודם האבל, וליכא למיגזר משום חשד שאין בני העיר מצוין שם שיכירו שמלאכתו של אבל הוא. ודוקא בשבתות וימים טובים, אבל בחולו של מועד שכיחי... וקשיא, אמאי נקט חול המועד, ליתני חול ממש, דחוץ לתחום אסור? ויש לומר דאידי דנקט שבתות וימים טובים מעיקרא, נקט נמי בסופו "חולו של מועד". אי נמי נקט "חולו של מועד" לרבנותא אף על גב דלא שכיחא כולי האי אינשי דאזלי מדוכתא לדוכתא כמו בחול ממש אפילו הכי אסור.

לפי רש"י - אסור שהעובדים יעבדו בשדה בשבת מפני מראית עין.

לפי הרא"ש - אסור שהעובדים יעבדו בשדה של האבל מפני מראית עין (ושבת היא דווקא סיבה להקל בזה).

כאמור, בחלק הראשון של השיעור הקודם למדנו שמותר למסור לנכרי עבודה בקבלנות, מכיוון שקבלנות היא קצוצה. כאן, לפחות לשיטת רש"י, מתחדש שיש מלאכות שעקרונית מותר למסור אותם לנכרי, אך נאסר למסרם משום מראית עין.

עלינו להגדיר כמה דרכי התקשרות עסקית שנעסוק בהם – שכירות יום – המעסיק משלם לעובד עבור שעות עבודה. אין תשלום על המוצר, ומזמין העבודה מנהל את נשאר כאן הפרוייקט. שכירת עסק (זכיינות) – אדם (נכרי) משלם סכום קבוע ליהודי תמורת הזכות להפעיל את העסק, כשלו. ההוצאות והרווחים יהיו של הנכרי, תמורת סכום שנקבע מראש. קבלנות – היהודי מוסר את העבודה לנכרי התשלום הוא עבור מוצר מוגמר. למזמין העבודה אין חלק בניהול התהליך, הוא שילם סכום שנקבע מראש עבור תוצאה סופית. אריסות – בעל העסק היהודי מוסר את העבודה לנכרי. הנכרי יתפעל את העסק, והרווחים יתחלקו (בחלוקה שנקבעה מראש) בין בעל העסק לבין העובד.

תלמוד בבלי מסכת עבודה זרה דף כא עמוד ב

תניא, רבן שמעון בן גמליאל אומר: לא ישכיר אדם מרחצו לעובד כוכבים, מפני שנקרא על שמו, ועובד כוכבים זה עושה בו מלאכה בשבתות ובימים טובים... אבל שדהו לעובד כוכבים מאי? שרי, מאי טעמא? אריסא אריסותיה קעביד, מרחץ נמי אמרי: אריסא אריסותיה קעביד! אריסא דמרחץ לא עבדי אנשי.

חברותא עבודה זרה דף כא עמוד ב

תניא: רבן שמעון בן גמליאל אומר: לא ישכיר אדם מרחצו לעובד כוכבים, מפני שהמרחץ נקרא על שמו של הישראל, ועובד כוכבים זה עושה בו מלאכה בשבתות ובימים טובים. והרואה שהבלנים מחממים מים בשבת, אומר שהם שלוחיו של הישראל. ממה שאסר "מרחץ", משמע, אבל להשכיר שדהו לעובד כוכבים, מאי? מה סובר רבן שמעון בן גמליאל? - שרי מותר. כי הרי אסר רק "מרחץ", ולא "שדה". מאי טעמא? למה מותר להכיר לו שדה, והרי הגוי עושה בה מלאכה בשבת, ונקראת על שמו של הישראל, ויחשדוהו ששלוחיו עובדים את השדה בשבת? הטעם הוא, שלא יחשדו בישראל, כי אריסא, הגוי השוכר את השדה והנו "אריס" בה, ומקבל חלק מתבואות השדה - אריסותיה קעביד עושה את עבודתו לעצמו, עבור החלק המגיע לו, ואינו עושה עבור הישראל. ומקשינן: אם כן, למה אסרו במרחץ - מרחץ נמי, כשהגוי שוכרו, אמרי יאמרו הרואים אריסא אריסותיה קעביד שהגוי עושה לעצמו, ולא עבור ישראל, ולמה אסרו במרחץ והתירו בשדה? ומתצינן: אריסא למרחץ, לא עבדי אינשי, אין האנשים רגילים להשכיר מרחץ לאחרים, ונשאר על שמו של הישראל, ולכן אסור.

רש"י מסכת עבודה זרה דף כא עמוד ב

אבל שדהו לעובד כוכבים שרי – להשכיר, ואף על פי שנקראת על שמו, לא חשדי ליה דליהוי עובד כוכבים שלוחו, אלא אמרי אריסא הוא וקיבלה עליו למחצה לשליש ולרביע, ועליו מוטל לעשות.

בשיעור הקודם הסקנו שמותר למסור עבודה בקבלנות גם אם הקבלן יחליט לבצעה בשבת. לפי זה גם השכרת שדה צריכה להיות מותרת, מכיוון שהנכרי ששכר את העסק הוא המרוויח הבלעדי מהכנסות העסק. לכן במקרה כזה אנו אומרים שהנכרי עוסק במלאכתו, ולא במלאכת ישראל. שני חידושים בגמרא שלפנינו –

הראשון – גם אריסות מותרת. אמנם ישראל מקבל אחוז מהרווחים, אז היה מקום לומר שהנכרי עובד בשביל ישראל. הגמרא מלמדת אותנו שמכיוון שהנכרי לא חושב על האחוזים של ישראל, אלא על האחוזים של עצמו, מותר לאריס הנכרי לעבוד בשדה של ישראל. אריסא אריסותיה עביד. השני – בסוגי עסקים בהם רגילים להעסיק שכירי יום, אסור להעמיד את העסק לעבודתו של הנכרי, גם בדרכים המותרות. לכן נאסר להשכיר את המרחץ לנכרי, מכיוון שהרואים לא יודעים לזהות אם העובדים הם שכירים של ישראל, או ששכרו את העסק לעבודתם. בשדה, לעומת זאת, רגילים להעסיק אריס. לכן מותר גם להשכיר את השדה לנכרי, אנשים יניחו שהעובד בשדה הוא אריס.

א. שיטת ר"ת – מותר למסור עבודה לקבלן בפרהסיה

מכך שהגמרא התירה למסור את השדה לאריס, למרות שעובד בשדה, בפרהסיה, ר"ת למד היתר כללי יותר –

תוספות מסכת עבודה זרה דף כא עמוד ב

אריסא אריסותיה קא עביד - פסק ר"ת הלכה כרשב"ג דאמר אריסא אריסותיה קא עביד ומתוך כך התיר לישראל שנתן ביתו לעשותו בקבלנות לבנות בו אפילו בשבת וק"ו נמי הוא דהשתא אריסות שדה שחלק ישראל משביח במלאכה שרי, קבלנות שאין בו שבח לישראל כלל במה שממהר נכרי לעשות קבלנותו לא כ"ש דנימא קבלנא קבלנותיה קעביד

ר"ת למד מהגמרא הזאת שמותר להעסיק קבלן נכרי לבנות את הבית, למרות שזה נעשה בפרהסיה. הגמרא פסקה שאריסא אריסותיה עביד. המשמעות היא שלמרות שישראל מקבל אחזים מהתוצר, מותר להעמיד את האריס למרות שיעבוד בשבת. אם כך, קל וחומר שלא תהיה מניעה להעסיק קבלן, שישראל לא מקבל אחזים מרווחי עבודתו, גם בפרהסיה.

העולה מר"ת שהדין שראינו בחלק הראשון, שהתיר למסור מלאכה בקציצה, נכון גם בבניית בית, ואין חשש לפרהסיה שבדבר.

פסיקה זו של ר"ת מעלה שיש סתירה בין הגמרות שראינו. הגמרא בעבודה זרה אמרה שאם הפועל פעולתו קעביד, אין בעיה שיעבוד עבור ישראל בשבת. אך הגמרא במועד קטן אומרת שלקבלנים אסור לעבוד מפני מראית עין!

תוספות ממשיכים ומעלים את השאלה –

תוספות מסכת עבודה זרה דף כא עמוד ב

ולפי זה צריך עיון בההיא דפי מי שהפך (מו"ק דף יב. ושם ד"ה אמר) דאמר שמואל מקבלי קבולת בתוך התחום אסור חוץ לתחום מותר

שלוש אפשרויות נאמרו ביישוב הסתירה –
בהמשך אותו תוספות -

אכן ר"ת מוקי לה לכולה הך שמעתא באבל

הפירוש שהביא הרא"ש שראינו בתחילת השיעור הוא הפירוש אותו נקט ר"ת. לפי ר"ת הסוגיה במועד קטן (יב) עוסקת בהלכות אבלות, ולא בהלכות שבת. אם כן רק הסוגיה בשבת (ז) ובעבודה זרה (כא) רלוונטיות להלכות שבת, ועל פיהן יש לפסוק. אם הסוגיה במועד קטן עוסקת בהלכות אבלות, לכאורה המשמעות היא שלפי ר"ת אין איסור מראית עין כלל. אך זה לא יתכן, שהרי רשב"ג שהובא במסכת עבודה זרה אסר השכרת מרחץ משום מראית עין. אז מהו הגבול לפי ר"ת?

שו"ת כתב סופר אורח חיים סימן מא

ס"ל לר"ת דלאו דוקא היכא דהרוב עושים כך תולים בהיתר, אלא דגם במקצת עושים כן ידינוהו לזכות, ויאמרו שבוודאי עשה בקבלנות, ואולי משום איסור שבת עשה בקבלנות אף על גב שאין הרוב עושים כך. והא דאמרין אריסא דמרחץ לא עבדי אינשי, שאני מרחץ דלא עבדו כלל וגם במרחץ הדבר בעצמותו רחוק שיעשה אדם באריסות או בשכירות כמ"ש הראשונים דהוצאותיו מרובים והכנסתו מועטת, וזה בעצמו הטעם שאין הרוב עושים כן, ומשום הכי בוודאי לא יתלו בהיתר... ואיכא בוודאי מראית עין. מה שאין כן בקבולת בנין, דאין טעם להרוב שאין עושים בקבולת כמו שהוא במרחץ, אלא שלא נהיגי כך, ולהכי בקל יתלו שבהיתר עשה כיון שיש עכ"פ מיעוט שעושים ע"י קבולת כנ"ל:

הכתב סופר הסביר שיש הבדל בין בנייה, שהמנהג הרווח אמנם היה להעסיק שכירי יום, אך לא הייתה סיבה שלא להעסיק קבלנים (ואנו אכן עדים לכך שהמנהג השתנה). לכן, אמנם העסקת הקבלנים לא הייתה הדרך המקובלת לבנות, אך אם אנשים יראו את הפועלים בונים בשבת, הם יניחו שהעסקה זו הייתה בקבלנות. אבל אף אחד לא נותן מרחץ באריסות, ויש לזה סיבה כלכלית. לכן אנשים לא יתלו את העבודה שנעשית במרחץ לכף זכות. לסיכום דברי ר"ת –

הגזירה הכללית על עבודת קבלנים בפרהסיה נגזרה על אבליים, ולא על העסקת נכרי בשבת. לענין שבת אין לנו אלא את דברי רשב"ג במסכת עבודה זרה, שאומר שמצד הדין מותר למסור מלאכה הנעשית בפרהסיה בקבלנות אריסות או השכרה, אך רק אם רגילים למסור את העבודה הזו באריסות או קבלנות. לדוגמא מרחץ, שלעולם לא מוסרים באריסות – אסור. אך בניה, אמנם הרוב מוסרים לשכירי יום, אך מכיוון שאין זה מחר למסור עבודת בניה לקבלנים, אין בזה איסור של מראית עין.

ב. שיטת ר"י והרא"ש – מותר למסור בפרהסיה רק אם דרך ההתקשרות העסקית הרגילה היא בדרך מותרת

ר"י (בהמשך אותו תוספות) הציע אפשרות אחרת -

ורי יצחק פירש דקבלנות דבית אסור והיה דוחה כל ראיות ר"ת ולא דמי להך דשכירות שדה דשמעתין, דלעולם הוא רגילות לקבל שדה באריסות למחצה לשליש ולרביע, אבל בבנין בית רגילות לשכור מדי יום ויום והרואה אינו אומר קבלנותיה עביד אלא שכירי יום נינהו

ר"י מקבל את הנחתו של ר"ת ש"קבלן קבלנותיה קעביד", ולכאורה זה אמור להיכנס למסגרת של הקציצה שלמדנו בחלק הראשון. אז מה הסיבה לכך שבמועד קטן אסרו ובעבודה זרה התיירו? ר"י הסביר שהקריטריון שהגמרא הציגה בהבדל בין מרחץ לבין שדה נכון גם ביחס בין הסוגיה במועד קטן והסוגיה בעבודה זרה. הגמרא אומרת שהקריטריון הוא ההתקשרות העסקית שרגילים לעשות, ולא ההתקשרות העסקית שעשו. לכן – בשדה שרגילים להשכיר באריסות, מותר להשכיר או למסור את השדה בקבלנות. במרחץ שרגילים לשכור עובדים – אסור להשכירו או להפעילו באמצעות אריסים. גם בבנין רגילים לבנות על ידי שכירי יום, ולכן אסור למסור את הבניה לנכרי, אפילו אם זה יעשה בקבלנות. [מעניין הוא שבימינו המצב הפוך בדיוק. חקלאים בדרך כלל מטפלים בקרקעות של עצמם בעזרת שכירי יום. ולמעט ממצבים יוצאי דופן במיוחד, כולם בונים בתים ובניינים כמעט אך ורק דרך קבלנים. בהמשך, כשנגיע להלכה למעשה, נתייחס לכך]

מעבר לסתירה לכאורה בין הגמרות (אותה ר"ת פתר), הראשונים העירו על כך שמהירושלמי עולה נגד דברי ר"ת -

תלמוד ירושלמי (וילנא) מסכת שבת פרק א הלכה ח

תני אומנין עכו"ם שהיו עושין עם ישראל בתוך ביתו של ישראל אסור ובתוך בתייהן מותר. א"ר שמעון בן אלעזר במה דברים אמורים בקיבולת. אבל בשכר יום אסור. במה דברים אמורים בתלוש מן הקרקע. אבל במחובר לקרקע אסור. ובעיר אחרת בין כך ובין כך מותר. מהו בין כך ובין כך מותר בין בתלוש ובין במחובר. בין בשכיר בין בקיבולת. א"ר אילא בין בתלוש בין במחובר ובלבד בקיבולת. ר"ש בר כרסנה בשם ר' אחא בשבת ובאבל ובע"ז הלכה כר"ש בן אלעזר.

רבי שמעון בן אלעזר מבחין בין שכיר יום, שאסור להעסיק בשבת, לבין קבלן, שמותר לו לעבוד בשבת (שהרי קבלנותיה קעביד). אך הוא מגביל את ההיתר להעסקת קבלן אם מדובר בעבודה בתוך התחום על דברים מחוברים לקרקע.

מחמת דברי הירושלמי, הרא"ש דחה את דברי ר"ת (יצוין שגם אם הרא"ש ביאר את הגמרא במועד קטן כמו ר"ת, זה אמור שהגמרא במועד קטן לא מגדירה את הגבולות של הדין ביחס לשבת. אך אין זה אמור בהכרח שהרא"ש יקבל את פסיקת ר"ת בשבת. אדרבה – מהמקור הבא רואים שהוא חלק על ר"ת) -

רא"ש מסכת עבודה זרה פרק א סימן כג

וכיון שפוסק בתלמוד ירושלמי כרי שמעון בן אלעזר ולא מצינו בתלמוד שלנו שחולק עליו מנין לנו להתיר. הלכך כל קבולת במחובר- כבנין בית, אסור.

❖ הרחבות – מה הקריטריון ההלכתי העולה מדברי הירושלמי?

מה משמעות ה"מחובר" כאן? בפשטות מכיוון שהדיון הוא איסור המלאכה בפרהסיה, יש שתי סיבות להבחין בין תלוש לבין מחובר – 1. מה שתלוש אפשר להכניס הביתה ולעבוד עליו בצנעה. מה שמחובר אי אפשר להזיז ממקומו. 2. מה שמחובר הוא בהכרח של בעל השטח בו עובדים. חפץ תלוש יכול להיות של כל אחד.

מהו הקריטריון לפי הרא"ש? ננסה להבין מדבריו שם -

ומהך דשמעתין דאמר "אריסותיה קעביד" בשדה אין ראייה לקבלנות בתים, לפי שאין רגילות בשדה אלא אריסות וחכירות. אבל רוב בנין בתים ע"י שכיר יום הלכך הרואה אומר שכירי יום נינהו.

כלומר הרא"ש יישב את הסתירה בין הגמרות כמו ר"י. אם כן הקריטריון לדעתו הוא סוג ההתקשרות שרגילים לעשות בעבודה מסוג זה. אם כך, הקריטריון שנאמר בירושלמי, שתלה בתלוש או מחובר, ככל הנראה קשור לרמת הנראות. יש לזה משמעות גדולה – שהרי הדברים יהיו תלויים במנהג המקומי -

חידושי הריטב"א מסכת עבודה זרה דף כא עמוד ב

לבנות בית אסור אלא אם כן הדבר ידוע ומפורסם לכל שהוא קבלנות ושרי... ולעולם הכל כפי המקום וכפי הזמן ומנהג העולם, וכל דתלו בהיתירא כפי מנהגם שרי וכל דתלו באיסורא אסור, הילכך מרחץ בזמן הזה מותר שמנהג העולם להשכיר

הריטב"א הלך בדרכם של ר"י והרא"ש, והכריע שהדבר תלוי במנהג המקום והזמן. לסיכום הפסק היוצא מר"י והרא"ש – אסור לאפשר לנכרי לעבוד, אפילו בקבלנות, בעבודה הנעשית בפרהסיה (לגבי מה שנאמר בירושלמי – מחובר לקרקע, ראה בהרחבות) שבדרך כלל נעשית בשכירות יום. אם בדרך כלל העבודה נעשית בקבלנות או באריסות, מותר לתת בקבלנות, באריסות או להשכיר את העסק, מכיוון שאין מראית עין, והנכרי עובד אדעתא דנפשיה. והריטב"א סיכם שהכל תלוי במנהג המקום והזמן.

- ❖ **הרחבות – מלאכות תלוש המיועדות לחיבור לקרקע**
- ❖ **הרחבות – שיטת המהר"ם המופיעה בהמשך התוספות**

ג. שיטת הרמב"ם והר"ן

הלכות שבת פרק ו

הלכה יב

פוסק אדם עם הגוי על המלאכה וקוצץ דמים והגוי עושה לעצמו ואף על פי שהוא עושה בשבת מותר, וכן השוכר את הגוי לימים הרבה מותר אף על פי שהוא עושה בשבת, כיצד כגון ששכר הגוי לשנה או לשתים שיכתוב לו או שיארוג לו, הרי זה כותב ואורג בשבת ומותר כאלו קצץ עמו שיכתוב לו ספר או שיארוג לו בגד שהוא עושה בכל עת שירצה, והוא שלא יחשוב עמו יום יום.

הלכה זו נלמדה בשיעור הקודם – מסירת עבודה לנכרי בקציצה

הלכה יג

במה דברים אמורים – בצנעה, שאין מכירים הכל שזו המלאכה הנעשית בשבת של ישראל היא, אבל אם היתה ידועה וגלויה ומפורסמת אסורה שהרואה את הגוי עוסק אינו יודע שקצץ ואומר שפלוני שכר הגוי לעשות לו מלאכה בשבת.

הלכה יד

לפיכך הפוסק עם הגוי לבנות לו חצרו או כתלו או לקצור את שדהו או ששכרו שנה או שתים לבנות לו חצר או ליטע לו כרם, אם היתה המלאכה במדינה או בתוך התחום אסור לו להניחן לעשות בשבת מפני הרואים שאינם יודעים שפסק, ואם היתה המלאכה חוץ לתחום מותר שאין שם ישראל שיראה את הפועלן כשהן עושין בשבת.

בהלכות י"ג-י"ד הרמב"ם פסק כדברי הגמרא במועד קטן, כפשוטה – בגמרא שם נאמר שאסור למסור עבודה לקבלן בפרהסיה. זה מה שהרמב"ם כותב.

הלכה טו

וכן מותר לאדם להשכיר כרמו או שדהו לגוי אף על פי שהוא זורען ונוטען בשבת, שהרואה יודע ששכורין הן או באריסות נתן להן, ודבר ששם ישראל בעליו קרוי עליו ואין דרך רוב אנשי אותו המקום להשכירו או ליתנו באריסות אסור להשכירו לגוי, מפני שהגוי עושה באותו המקום מלאכה בשבת והוא נקרא על שם הישראל בעליו.

בהלכה זו הרמב"ם פסק על פי הגמרא בעבודה זרה. הרמב"ם פסק שדבר שנעשה בפרהסיה, מותר להשכיר או למסור לאריס, זאת בתנאי שאלו הדרכים המקובלות בעסק הזה.

אם כן מהרמב"ם עולים שני תנאים –

ממועד קטן למדנו שאסור למסור עבודה בקבלנות אם היא נעשית בפרהסיה.

בעבודה זרה למדנו שמותר להשכיר עסק או למסור אותו לאריסות, אך רק אם זו הדרך המקובלת במלאכה זו.

וכך ביאר הר"ן את דברי הרמב"ם –

הר"ן על הרי"ף מסכת שבת דף מו עמוד ב

יש מי שאומר דקבולת כי האי גונא אסור, דלא דמי לאריס, דכיון דאריס חולק בפירות לא אמרי אינשי דשכיר יום הוא, אבל כה"ג, שהבעלים נוטלין כל הפירות, מחזי להו לאינשי כשכיר יום. והיינו דאמרינן התם בפי' מי שהפך [ד' יב א] מקבלי קבולת בתוך התחום אסור חוץ לתחום מותר. ואף על פי שיש מי שפירש באבל, עיקר פירושה בשבת קאי. אלמא קבלנות אסור בשבת. וכן דעת הרמב"ם ז"ל שכתב בפ"ו מהלכות שבת לפיכך הפוסק עם הנכרי לבנות לו חצרו או כותלו או לקצור את שדהו וכו' אם היתה המלאכה במדינה או בתוך התחום אסור להניחם לעשות בשבת

אם כן עולה שהרמב"ם הציב שתי משוכות - בהלכה יד התייחס למראית העין שיש בתשלום משכורת (והרואים לא יודעים אם זה בקציצה או בשכירות יומית), בהלכה טו התייחס לחשש מראית העין שיש באופן ההתקשרות העסקית בה רגילים בעסק (והרואים לא יודעים האם הפועלים שכרו את העסק או שמועסקים כשכירי יום).

[בהמשך נחזור ונעמיק במשמעות הגזירה משום "מיחזי להו לאינשי כשכיר יום"]

מלשון השולחן ערוך משמע שפסק כרמב"ם -

שולחן ערוך אורח חיים הלכות שבת סימן רמד סעיף א

פוסק (פירוש מתנה) עם האיני יהודי על המלאכה, וקוצץ דמים, והאיני יהודי עושה לעצמו, ואף על פי שהוא עושה בשבת, מותר; בד"א, בצנעה, שאין מכירים הכל שזו המלאכה הנעשית בשבת של ישראל היא, אבל אם היתה ידועה ומפורסמת, אסור שהרואה את האיני יהודי עוסק אינו יודע שקצץ, ואומר שפלוני שכר האיני יהודי לעשות מלאכה בשבת; לפיכך הפוסק עם האיני לבנות לו חצירו או כותלו, או לקצור לו שדהו, אם היתה המלאכה במדינה או בתוך התחום, אסור לו להניחה לעשות לו מלאכה בשבת, מפני הרואים שאינם יודעים שפסק ואם היתה המלאכה חוץ לתחום, וגם אין עיר אחרת בתוך תחומו של מקום, שעושים בו מלאכה, מותר.

סעיף ד

מלאכת פרהסיה, אפילו במטלטלין כגון ספינה הידועה לישראל, דינה כמו מלאכת מחובר.

הפוסקים (מגן אברהם ס"ק ה, משנה ברורה ס"ק ז) ביארו את השולחן ערוך בדרך שהר"ן ביאר את הרמב"ם.

סיכום השיטות -

ממסכת שבת (יז) עלה שמותר למסור לנכרי עבודה במשך שבוע אם השכר נקצץ, גם אם סביר שיעשה את העבודה בשבת. בגדרי דין זה עסקנו בחלק הראשון של השיעור.

במסכת מועד קטן (יב) אמר שמואל שמותר למסור מלאכה בקבלנות (כלומר, בקציצה) רק אם אין בעיה של מראית עין בכך.

במסכת עבודה זרה (כא) נאמר שאסור להשכיר מרחץ לזכיון, מפני שרגילים להעמיד בו שכירי יום. אך מותר למסור שדה לאריס נכרי, למרות שיעבוד בשבת, ולכאורה למרות שעושה את העבודה בפומבי!

לאור זאת, ר"ת הסביר שאיסור מראית עין שבמועד קטן נאמר על אבל, ולא בשבת. לענין מראית עין יש להבחין בין מרחץ, בו לעולם לא מעמידים אריס או קבלן, והמעמיד אריס או קבלן אינו אלא מן המתמיהים (כפי שראינו בלשון הכתב סופר), לבין בנייה, בה פעמים שמעמידים קבלן. דינו שתהיה רגילות להעמיד קבלן בכדי שלא יהיה איסור של מראית עין, גם אם זו לא הדרך המקובלת תמיד.

ר"י כתב שההגדרה תלויה באופן ההתקשרות העסקית שבדרך כלל עושים בתחום עסקי זה. בבית עסק בדרך כלל מעמידים שכירי יום, ולכן אסור להשכיר לנכרי את העסק לעבוד, מכיוון שלא יניחו שהנכרי עובד בעסק של עצמו. בשדה בדרך כלל מעמידים אריס, ולכן אין בעיה להעמיד אריס, או להשכיר את השדה, גם אם יעבוד בשבת בפרהסיה. בתים בדרך כלל בונים בשכירות יומית, ולכן אסור לבנות בתים, גם אם יעסיק קבלן. לאור הירושלמי, הרא"ש פסק כמו ר"י.

הר"ן ביאר בדעת הרמב"ם וכתב שיש שני סוגים של מראית עין - 1. אם ההתקשרות העסקית המקובלת בתחום היא בשכירות יום - אסור שמישהו יעבוד בעבודה זו בפרהסיה, גם באופנים המותרים (כך עלה מהגמרא בעבודה זרה). 2. אסור להעסיק קבלנים בפרהסיה, מכיוון שמבחינת התשלום זה נראה בדיוק כמו שכירי יום. המגן אברהם והמשנה ברורה ביארו את לשון השולחן ערוך בדרכו של הרמב"ם.

מיחזי להו לאינשי כשכירי יום

הר"ן ביאר שלפי הרמב"ם האיסור להעסיק בקבלנות בפרהסיה הוא גזירה נפרדת, משום ש"מיחזי להו לאינשי כשכירי יום". את הגזירה ניתן להבין בשני אופנים -

א. הרואים לא יבינו שיש הבדל בין שכיר לקבלן, ולכן, אפילו אם יודעים שההעסקה היא בקבלנות - עדיין אסור משום מראית עין, משום שזה נראה לאנשים כדבר אסור.

ב. הרואים יחשדו שהוא מעסיק אותו כשכיר יום, ולא כקבלן.

הנפקא מינה בין האפשרויות - מקום בו כולם עושים את העבודה בקבלנות. לפי ההבנה הראשונה - מה יהיה הדין במקום בו כולם עושים בקבלנות?

פרי מגדים אורח חיים משבצות זהב סימן רמג ס"ק א

המגיד משנה שם ותוספות משמע דקבלן לא מתחזי להו לאינשי כשכיר יום, רק שיבואו לחשוד ויאמרו שכיר יום הוא....

והמעייין בר"ן ... משמע קבלנות כל השנה לקצור שדהו, אף על גב דאין ישראל נהנה במלאכת שבת, מכל מקום להמון עם מתחזי להו כשכיר יום. ואף על פי שידעו שקבלן הוא, לדידהו אין חילוק, כל שאין העכו"ם נוטל בריוח, ויבואו להתיר אף שכירי יום ממש. ומשום הכי ההוא דמועד קטן, מקבלי קיבולת חוץ לתחום שרי, דאין המון רואים, ותלמיד חכם ידע דקבלן שרי דבנפשיה טרח.

הפרי מגדים מסביר שרוב הראשונים עסקו במראית עין שאנשים יחשדו שהוא מעסיק באופן אסור בשבת. אך לפי הר"ן, גם אם ידעו שהעובד עובד בקבלנות, אנשים לא בקיאים מספיק בהלכה, ויבואו להתיר העסקת שכירי יום בשבת.

ונפקא מינה היכא דנתפרסם ומנהג המקום לשכור רק בקבלנות ... דלר"ן אסור, ולמגיד משנה ותוספות שרי לקצור שדהו.

שימו לב שהפרי מגדים נתן את הדוגמא הבולטת ברמב"ם. הרמב"ם כתב שאסור להעסיק קבלן לקצור את שדהו. אבל הגמרא אמרה ששדה בדרך כלל נותנים באריסות, אז למה שיהיה אסור להעסיק קבלן לקצור את שדהו? אכן לפי תוספות יהיה מותר להעסיק קבלן. אך כפי שהתבאר לעיל, בקבלנות יש בעיית מראית עין נוספת. לכן הרמב"ם דייק בלשונו בהלכה טו וכתב שמותר להשכיר או למסור את השדה באריסות. אך אסור למסור שדה בקבלנות. ואת זה הסביר הפרי מגדים כאן – מכיוון שאופן התשלום לשכיר ולקבלן נראה דומה, החשש הוא שיעסיקו שכירי יום, אם כן גם אם מפורסם והמנהג הוא להעסיק קבלנים, יהיה אסור! נראה שהפרי מגדים הבין כאפשרות הראשונה שהובאה לעיל, שאפילו אם ברור לכולם שההעסקה היא בקבלנות, עדיין יהיה אסור משום מראית עין. ואת הטעם לזה הוא ביאר – מכיוון שלא בקיאים בהבדל, עלולים להתיר עבודה בשכירות.

הביאור הלכה צמצם קצת את החומרה של הפרי מגדים –

ביאור הלכה סימן רמז סעיף א ד"ה "או"

עיין בפמ"ג דלדבריו אפילו מנהג רוב העיר הוא בקבלנות ג"כ אסור כיון דרגילים בשכירי יום גם כן

הביאור הלכה הבין שגם הפרי מגדים לא התכוון שאם יראו העסקת קבלן לעבודה אחת, יתירו להעסיק שכיר יום לעבודה אחרת. כוונתו היא שאם שתי האפשרויות, העסקה בקבלנות או שכיר יום, קיימות ביחס לעבודה זו, יש חשש שאנשים יחשבו שמותר להעסיק עובדים בשבת לעבודה זו בשתי הדרכים. נראה שהביאור הלכה הבין כאפשרות השנייה שהובאה לעיל – גם אם ההעסקה בדרך כלל נעשית בקבלנות, והעסקה זו נעשתה אף היא בקבלנות, עדיין יש לחשוש שהרואים שהמשכורת ניתנת בדרך של משכורת לא ידעו בוודאות שזו קבלנות.

זו עדיין חומרה גדולה יותר מתוספות, מכיוון שקבלנות תאסר אפילו אם יש מעטים שמועסקים כשכירי יום בעבודה זו. אומנם אם בעבודה זו תמיד מעסיקים בקבלנות גם הר"ן לא אוסר.

שו"ת אגרות משה אורח חיים חלק ד סימן נב

בפה שכמעט כולי עלמא נוהגין לבנות בקבולת על ידי קבלן (קאנטרקטער), אפשר אין לחשוש לכולי עלמא לשמא יאמרו שהם שכירי יום כיון דאף בחול אין עושין כן כמו שמותר מטעם זה בשדה דדברים אלו תלוי לפי מנהג המקום

לפי האגרות משה כיון שלכולי עלמא, גם לפי הר"ן והרמב"ם, אין מקום להחמיר בעבודה שמקובל תמיד למוסרה בקבלנות. מוכח שגם הוא נקט בדרך השנייה, והבין שהבעיה היא רק אם לא ידעו אם ההעסקה היא בקבלנות או בשכירות. אבל אם ברור לכולם שזו קבלנות, אין בעיה.

הביאור הלכה סיכם את דברי הפוסקים, מהם עולה שגם אם זו לא ההבנה ההכרחית, למעשה אין למנוע ביד המקלים, מכיוון שהם יכולים, במקום הצורך - לסמוך על ר"י והרא"ש.

ביאור הלכה סימן רמז סעיף א

עיין במ"ב מש"כ בשם הט"ז דאפילו אם דרך אנשי העיר לשכור פועלים בקבלנות ג"כ אסור דיחשדוהו בשכירי יום שג"ז הוא רגילות. והנה בחידושי רע"א הביא שגם בתשובת מהר"י הלוי הסכים ג"כ לאיסור אך דעתו בעצמו שם להתיר היכא שמנהג המקום הוא לשכור בקבלנות. והנה בקיבולת דשדה אם נתפרסם שזה האיש דרכו בקבלנות או

שמנהג המקום כן לא נוכל למחות ביד המקילין שבלא"ה יש כמה ראשונים שס"ל דבשדה מותר קיבולת משום דיתלו באריסות ונהי דאנן קי"ל להחמיר בזה כסתימת השו"ע כאידך רבוותא מ"מ באופן זה נראה דיש לצרף דעתם להקל.

ברם חשוב לראות את המשך הדברים באגרות משה –

שו"ת אגרות משה אורח חיים חלק ד סימן נב

...אם כן ליכא איסור בקבלנות מדינא במדינתנו, שהכל עושין בקבולת, ואם כן אף שיש בדור פרוץ כזה להחמיר, מכל מקום במקום פסידא גדול אולי יש להקל. אבל הוא רק לגבי בעל המלון אבל הא הקבלן הוא ג"כ יהודי והוא שוכר את הפועלים שכירי יום שאסור מדינא ואף אם הוא ישכרם ג"כ בקבלנות נמי אסור דלענין הקבלן דרכן לשכור גם במדינתנו שכירי יום וממילא אין היתר אלא ע"י עצה למכור לנכרי שזה קשה מאד לעשות

הרב פיינשטיין הוסיף עוד שתי נקודות משמעותיות -

1. מכיוון שהדור שלנו פרוץ ולא מכבד את השבת מספיק, יש לאסור גם את זה (כמו שאסרו החכמים על אדם חשוב לשכור פועלים אפילו בדרכים המותרות, מועד קטן יב שהבאנו בפסקה הקודמת), ולסמוך על זה רק בהפסד מרובה.
2. כמובן שכל זה עשוי להתיר למבקש העבודה לקחת קבלן. אך ודאי שלקבלן יהודי אסור להעסיק שכירי יום!

בדיעבד

תלמוד בבלי מסכת מועד קטן דף יב עמוד א

מר זוטרא בריה דרב נחמן בנו ליה אפדנא מקבלי קיבולת חוץ לתחום. איקלע רב ספרא ורב הונא בר חיננא, ולא עלו לגביה ... - והאמר שמואל: מקבלי קיבולת, בתוך התחום - אסור, חוץ לתחום - מותר! - אדם חשוב שאני. ואיכא דאמרי: סיועי סיועי בתיבנא בהדיהו

חברותא מועד קטן דף יב עמוד א

מר זוטרא בריה דרב נחמן, בנו ליה נכרים בחול המועד אפדנא, בית נאה, והיו הבנאים נכרים שהיו "מקבלי קיבולת", קבלנים, ובנאוהו חוץ לתחום בחול המועד. איקלע רב ספרא ורב הונא בר חיננא למקום מגוריו, ולא עלו לגביה, לאותו אפדנא, מפני שנבנה באיסור... ומקשים: למה לא נכנסו לאפדנא? והאמר שמואל: מקבלי קבולת - בתוך התחום אסור, חוץ לתחום מותר. והאפדנא הרי נבנתה מחוץ לתחום! ומתרצים: אדם חשוב שאני, שמרחיק עצמו גם מדבר היתר אם הוא דומה לעבירה. ובניית האפדנא במועד, אף שהיתה בהיתר, דומה היא לאיסור. ואיכא דאמרי, מה שנהגו איסור בכניסה לאפדנא היה, מפני שמר זוטרא [ור"ח פירש: עבד מר זוטרא] סיועי סיועי לבנייתו בנתינת תבנא תבן בהדיהו של הבונים. וכיון דסיועי, אסור, כי רק כשבנו בקבלנות הותר היות ועבודתם שלהם היא.

לפי ההסבר הראשון, מדובר במקרה שהבניה נעשתה בצורה מותרת. אף על פי כן ראוי לאדם חשוב להחמיר ולא לבנות כך. לפי ההסבר השני, מדובר על בניה שנעשתה שלא כדין, לכן לא רצו לבקרו וליהנות ממעשה השבת.

כנראה שלאור זאת (ההסבר הראשון) תוספות (שם) סיימו בכך שגם ר"ת לא רצה להקל לעצמו -

ור"ת אף על פי שהקל בקיבולת החמיר על עצמו וכשבנה ביתו לא הניח עובדי כוכבים לבנות בשבת אף על פי שהיו עושים בקבלנות

שולחן ערוך אורח חיים הלכות שבת סימן רמד סעיף ג

אם בנו אינם יהודים לישראל בית בשבת, באיסור, נכון להחמיר שלא יכנסו בו.

מגן אברהם סימן רמד ס"ק יא

מדינא שרי כיון דקצץ לו שכר ועכו"ם אדעתא דנפשיה קעביד לכן כתב דנכון להחמיר

משנה ברורה סימן רמד ס"ק יט

היינו שהיה בקיבולת ובתוך התחום דהוא אסור רק משום מראית עין דבאמת אדעתיה דנפשיה עביד וכנ"ל אבל אם היו שכירי יום דמדינא אסור יש בזה איסור מצד הדין בדעבד ולא נכון בלבד כ"כ המ"א ... ויש מקילין (ט"ז) דאף בכה"ג אינו אסור מדינא כי אם בכדי שיעשו

המשנה ברורה הבין מהמגן אברהם שמה שנאמר ש"נכון להחמיר" הוא רק במצבים שעבר רק על איסור מראית עין, אך אם בנה בעזרת שכירי יום, אסור מדינא. והט"ז למד שבכל מקרה האיסור מעבר ל"כדי שיעשו" הוא חומרה.

❖ **הרחבות – מחלוקת הראשונים ביחס לארון קבורה, והשפעתה על מחלוקת מג"א וט"ז האם איסור ההנאה הוא מדינא או חומרה**

❖ **הרחבות - מעסיק נכרים לעבוד ששה ימים, והם בוחרים לעבוד בשבת ו"לשבות" ביום ראשון**

שו"ת במראה הבזק (טרם פורסם)

שאלה : בחודש הבא אנחנו מתחילים לבנות בניין שמיועד לבית ספר חדש. אנחנו שוכרים בניין חלופי עד שהבניין יבנה. השכירות בתוקף עד ינואר.

הבניין החדש יוקם באזור מסחרי, כך שיתכן שיהודים יראו את הבניה בשבת, אך הסיכוי אינו גבוה במיוחד. מה גם שסביר שהלחץ (שיגרום להם לעבוד בשבת) יהיה יותר לקראת סוף העבודה, ואז העבודה תהיה גימורים פנימיים, שמן הסתם לא יראו מהרחוב.

רצינו לדעת אם הקבלנים הנכרים יכולים לעבוד בשבת כדי לעמוד בלוח הזמנים. אנחנו לא נורה להם לעבוד בשבת, אבל כן קבענו להם לוח זמנים להשלמת הבניין.

תשובה : מעיקר הדין ניתן להעסיק את הקבלן תוך הקפדה על העקרונות הבאים :

אמירה לנוכרי - אסור לומר לגוי לעשות מלאכה עבור יהודי בשבת. אמנם, אם הגוי עושה את המלאכה בשבת לתועלת עצמו, "אדעתא דנפשיה", הדבר מותר. לכן, מותר להעסיק גוי בקבלנות (כאשר משלמים על המלאכה ולא על זמן העבודה) ולהניח לו לעבוד בשבת, כל שאינו קובע לו לעבוד בשבת ויש לגוי אפשרות לעשות את המלאכה ביום חול, והוא בוחר לעשותה בשבת¹. אך אסור לומר לו לעבוד בשבת, ואף אסור לקבוע עמו לוח זמנים שיכריח אותו לעבוד בשבת².

מראית עין – אף כאשר מעסיק גוי בקבלנות בדרך המותרת, אם מפורסם שהגוי עושה את המלאכה עבור ישראל (וכמו במקרה המתואר בשאלה שבונה בבית שידוע ששייך ליהודי) ויבואו לחשוך ששכר את הגוי לעשות מלאכה בשבת, הדבר אסור משום מראית עין³. לגבי בנייה, כיום מקובל להעסיק קבלן בבנייה ולא שכירי יום, ולכן מעיקר הדין אין איסור של מראית עין אף אם בונה במקום בו יראו את הבנייה⁴.

¹ מפורש במשנה (שבת א, טז) לפי שיטת בית הלל, וכן עולה מסוגיית הגמרא (שם יט ע"א) לגבי שליחת אגרת, וכן פסק הרמב"ם (הלכות שבת ו, יב) ובשולחן ערוך (א"ח רמד, א).

² מבואר בשולחן ערוך (א"ח רמז, א, שם שז, ד) שאפילו אם הגוי עושה מלאכה בקבלנות, אסור לומר לו לעשותה דווקא בשבת. ואם אינו אומר לו במפורש לעשות בשבת, אך המלאכה מוכרחת להיעשות בשבת, בדין זה נחלקו המפרשים. בהגהות מיימוניות (הלכות שבת פרק ו אות ב) כתב שאסור לתת לגוי מעות לקנות עבורו חפץ אם יום השוק הוא בשבת ואי אפשר לקנות אלא בשבת. ומדבריו משמע שאם אי אפשר לעשות את המלאכה אלא בשבת הרי זה כאילו אמר לו לעשותה בשבת. ברם בבית יוסף (א"ח סי' שז) כתב ש"יום השוק לאו דווקא", והכל תלוי אם אמר לגוי לקנות לו בשבת. במנחת כהן (משמרת השבת שער א חלק ד) הבין שכוונת הבית יוסף היא להקל כל עוד שלא אמר לו לקנות בשבת, אף אם יום השוק הוא בשבת ואינו יכול לקנות אלא בשבת (יש להעיר כי דעת המנחת כהן בתחילה הייתה שלא לפסוק כדברי הבית יוסף, אך בסוף סבר כדבריו, וכתב ביחווה דעת (חלק ג סי' יז) שבשעת הצורך אפשר לסמוך על שיטה זו).

³ ברם, המגן אברהם (סי' שז ס"ק ג) כתב שאם יום השוק הוא בשבת ואינו יכול לקנות ביום אחר – הדבר אסור כאילו אמר לו לקנות בשבת. וכן פסק הט"ז (שם ס"ק ג). ובפרי מגדים (משבצות זהב שם סי' רמד ס"ק ה) פסק שאפילו אם הגוי יכול לאנוס את עצמו ולעבוד בלילה ולא בשבת, ממיון שאין הדרך לעשות כן – הרי זה כאילו ציווה אותו לעשות מלאכה בשבת, וכן פסק במשנה ברורה (סי' רמד ס"ק כז).

⁴ "מקבלי קיבולת, בתוך התחום אסור, חוץ לתחום – מותר" (מועד קטן יב ע"א).

¹ הירושלמי (שבת א, ח) מבחין בין קבלנות במלאכה בדבר המחובר לקרקע, האסורה בתוך התחום, למלאכה בדבר שאינו מחובר לקרקע, המותרת בתוך התחום, וכן בין מלאכה שנעשית בבית ישראל, שהיא אסורה, לבין מלאכה שנעשית בבית הגוי, שהיא מותרת.

נחלקו הראשונים בפסיקה לגבי איסור מראית עין בקבלנות, ולהלן שיטותיהם מן השיטה המקלה ביותר אל המחמירה ביותר:
1. רבנו תם (ספר הישר חלק התשובות סימן ו) – אין כלל איסור מראית עין בהעסקת גוי בקבלנות. אולם התוספות (עבודה זרה כא ע"ב ד"ה אריסא) מציינים שאף שרבנו תם הורה כך לאחרים, הוא עצמו כשבנה ביתו החמיר על עצמו.

2. תוספות (עבודה זרה כא ע"ב ד"ה אריסא) – אסור להעסיק גוי בקבלנות במלאכה המתבצעת בדרך כלל על ידי שכירי יום משום מראית עין. לכן בבניית בית, כיוון שרגילים לבנות על ידי שכירי יום (כך היה המנהג בזמנם) – אסור לבנות באמצעות קבלן. בניגוד לכך, שדה, שהדרך להעסיק בה אריסים (שהיא דרך נוספת המותרת) – אין מניעה להעסיק בה קבלן.

3. רמב"ם (שבת ו, יב-יד), ר"ן (עבודה זרה ו ע"ב בדפי הר"ף) – כיוון שקבלן נוטל שכר ואינו נוטל חלק ברווחים (בניגוד לאריס שנוטל חלק ברווחים) אנשים עלולים לטעות ולחשוב שהוא שכיר יום, ולכן יש איסור מראית עין בהעסקת גוי בקבלנות. בלשון הר"ן: "דלא דמי לאריס דכיון דאריס חולק בפירות לא אמרי אינשי דשכיר יום הוא אבל כי האי גוונא שהבעלים נוטלים כל הפירות מיחזי להו לאינשי כשכיר יום".

ישנם שני דרכים להבין את דברי הר"ן "מיחזי להו לאינשי כשכיר יום":

א. ולכן יחשדו שהוא העסיק את הגוי כשכיר יום ולא כקבלן (וכן משמע מלשון הרמב"ם).
ב. אנשים אינם מבינים את ההבדל בין קבלנות לשכירות ולכן אף אם יודעים שהעסיקו קבלן עדיין אסור משום מראית עין משום שזה נראה לאנשים כדבר האסור.

הנפקא מינה בין שתי ההבנות היא במקום שהדרך לעשות בקבלנות, שלפי הרמב"ם וההבנה הראשונה בר"ן יהיה מותר, ואילו להבנה השנייה בר"ן יהיה אסור.

4. תוספות בשם הר"ם (עבודה זרה כא ע"ב ד"ה אריסא) – רק באריס שנוטל חלק בפירות עצמם אין איסור מראית עין אך אם נוטל מעות בשכרו יש איסור מראית עין.

להלכה, פסק המחבר (אורח חיים רמד, א) כשיטת הרמב"ם, שאסר מן הטעם שיחשבו שהעסיק שכיר יום. הבאור הלכה (שם ד"ה או) הסתפק לגבי מקום שבו מקובל לעשות את הדבר בקבלנות, ומסקנתו שבניין יש להחמיר בגלל שיטת הר"ן והר"ם. ר' משה פינשטיין (אגרות משה

כיוון שמדובר במבנה חינוכי שישמש את הקהילה היהודית, אם ישנה אפשרות שיתפרסם שהקבלן עבד בשבת, יש לשקול האם תהיה לכך השפעה שלילית על הקהילה ויבואו ח"ו לזלזל בחילול שבת, ואם יש חשש כזה יש למנוע מהקבלן לעבוד בשבת.⁵ אולם מאחר שבנידון זה מדובר במיקום מרוחק מאזור המגורים היהודי, ובפרט אם הקבלן יעבוד רק על פנים הבניין, זה נראה כחשש רחוק. לכן למעשה, יש להקפיד לקבוע לוח זמנים שלא יחייב את הקבלן לעבוד בשבת. אם בסוף הוא יחליט לעבוד בשבת, יש להורות לו לעשות כן בצורה שלא יראו שהוא עובד בשבת. אם בכל זאת ייודע שהוא עובד בשבת, יש לפרסם שהוא עושה כן על דעת עצמו.

שו"ת במראה הבזק (טרם פורסם)

שאלה: בשבועות הבאים נתחיל לבנות את גן הילדים שלנו מחדש. הגן לא נמצא בתוך או מיידית על יד ביה"כ, אלא בערך במרחק חצי בלוק (כביש ושלושה בתים). הבנייה עומדת להיעשות על ידי קבלן יהודי שומר שבת. אנו מקווים לסיים את הבנייה תוך 9 חודשים תוך התחשבות בצורכי הילדים (שלומדים בימים אלו בביה"כ, מקום פחות אידאלי), צורכי הקהילה (כל ילדי ביה"כ נפגשים בשבת בביה"כ והצפיפות מקשה על כולם), וגם צרכים כלכליים (כל יום מעבר לזמן הצפוי יעלה לנו ביוקר רב).

על פי תנאים וצרכים אלו, האם ניתן לקבלן שלנו לשכור קבלן משנה לא יהודי לעסוק בשבת, ואם כן, ע"פ אילו תנאים.

תשובה: אסור לקבלן היהודי להעסיק קבלן גוי שיעבוד במקומו דווקא בשבת. במקום צורך גדול, כפי המתואר בשאלה, מותר להעסיק קבלן משנה גוי ולהניח לו לעבוד בשבת, ובלבד שלא יאמרו לו לעבוד בשבת ואף לא יקבעו לו לוח זמנים שיחייב אותו לעבוד בשבת, ואם הוא יחליט לבנות בשבת, יש לפרסם בקהילה שהוא עושה כן מדעתו ולא הקהילה ולא הקבלן הראשי הורו לו לעבוד בשבת. לדעת מו"ר הגר"א רבינוביץ אם ייבנה בניין של הקהילה בשבת, אפילו בתנאים אלו, יהיה בכך חילול השם, ולכן אין לאפשר לקבלן גוי לעבוד בשבת אפילו בתנאים שהצבנו בסעיף זה.

להלן הסבר התשובה:

בהעסקת קבלן גוי בבנייה באופן שישנה אפשרות שהוא יעבוד בשבת עלולים להיות שני סוגי איסורים: אמירה לגוי - אסור לומר לגוי לעשות מלאכה עבור יהודי בשבת. אמנם, אם הגוי עושה את המלאכה בשבת לתועלת עצמו, "אדעתא דנפשיה", הדבר מותר. לכן, מותר להעסיק גוי בקבלנות (כאשר משלמים על המלאכה ולא על זמן העבודה) ולהניח לו לעבוד בשבת, כל שאינו קובע לו לעבוד בשבת ויש לגוי אפשרות לעשות את המלאכה ביום חול, והוא בוחר לעשותה בשבת.⁶ אך אסור לומר לו לעבוד בשבת, ואף אסור לקבוע עמו לוח זמנים שיכריח אותו לעבוד בשבת.⁷ מכיוון שיש לכם אינטרס חשוב שהעבודה תגמר כמה שיותר מהר, עליכם להיזהר מאוד שלא יהיה כל לחץ מצדכם על הקבלן הגוי לעבוד בשבת עבורכם.

מראית עין – אף כאשר מעסיק גוי בקבלנות בדרך המותרת, אם מפורסם שהגוי עושה את המלאכה עבור ישראל (וכמו במקרה המתואר בשאלה שבונה בניין עבור הקהילה בתוך העיר) ויבואו לחשוש ששכר את הגוי לעשות מלאכה בשבת, הדבר אסור משום מראית עין.⁸ לגבי בנייה, כיום מקובל להעסיק קבלן בבנייה ולא שכירי יום, ולכן מעיקר

אורח חיים חלק ג סימן לה) צידד להקל מעיקר הדין אם נהוג שהמלאכה נעשית בקבלנות בלבד (כמו בנייה בארה"ב), שכן כך פסקו גדולי הראשונים והשולחן ערוך, ומדובר באיסור דרבנן בלבד, אלא אם כן מדובר במקום שבו פרוצים בחילול שבת.

⁴ כהכרעת האגרות משה – בהערה הקודמת.

⁵ כן כתב באגרות משה (שם), וכן דעת מו"ר הגר"א רבינוביץ.

⁶ מפורש במשנה (שבת א, ז-ט) לפי שיטת בית הלל, וכן עולה מסוגיית הגמרא (שם יט ע"א) לגבי שליחת אגרת, וכן פסק הרמב"ם (הלכות שבת ו, יב) ובשולחן ערוך (או"ח רמד, א).

⁷ מבואר בשולחן ערוך (או"ח רמז, א, שם שז, ד) שאפילו אם הגוי עושה מלאכה בקבלנות, אסור לומר לו לעשותה דווקא בשבת. ואם אינו אומר לו במפורש לעשות בשבת, אך המלאכה מוכרחת להיעשות בשבת, בדין זה נחלקו המפרשים. בהגהות מיימוניות (הלכות שבת פרק ו אות ב) כתב שאסור לתת לגוי מעות לקנות עבורו חפץ אם יום השוק הוא בשבת ואי אפשר לקנות אלא בשבת. ומדבריו משמע שאם אי אפשר לעשות את המלאכה אלא בשבת הרי זה כאילו אמר לו לעשותה בשבת. ברם בבית יוסף (או"ח סי' שז) כתב ש"יום השוק לאו דווקא", והכל תלוי אם אמר לגוי לקנות לו בשבת. במנחת כהן (משמרת השבת שער א חלק ד) הבין שכוונת הבית יוסף היא להקל כל עוד שלא אמר לו לקנות בשבת, אף אם יום השוק הוא בשבת ואינו יכול לקנות אלא בשבת (יש להעיר כי דעת המנחת כהן בתחילה הייתה שלא לפסוק כדברי הבית יוסף, אך בסוף סבר כדבריו, וכתב ביחווה דעת (חלק ג סי' יז) שבשעת הצורך אפשר לסמוך על שיטה זו).

ברם, המגן אברהם (סי' שז ס"ק ג) כתב שאם יום השוק הוא בשבת ואינו יכול לקנות ביום אחר – הדבר אסור כאילו אמר לו לקנות בשבת. וכן פסק הט"ז (שם ס"ק ג). ובפרי מגדים (משבצות זהב שם סי' רמד ס"ק ה) פסק שאפילו אם הגוי יכול לאנוס את עצמו ולעבוד בלילה ולא בשבת, מכיוון שאין הדרך לעשות כן – הרי זה כאילו ציווה אותו לעשות מלאכה בשבת, וכן פסק במשנה ברורה (סי' רמד ס"ק כד).

לגבי איסור מראית עין בקבלנות ישנם שני מקורות בחז"ל:

1. "מקבלי קיבולת, בתוך התחום אסור, חוץ לתחום – מותר" (מועד קטן יב ע"א).

2. הירושלמי (שבת א, ח) מבחין בין קבלנות במלאכה בדבר המחובר לקרקע, האסורה בתוך התחום, למלאכה בדבר שאינו מחובר לקרקע, המותרת בתוך התחום, וכן בין מלאכה שנעשית בבית ישראל, שהיא אסורה, לבין מלאכה שנעשית בבית הגוי, שהיא מותרת. נחלקו הראשונים בפסיקה לגבי איסור מראית עין בקבלנות, ולהלן שיטותיהם מן השיטה המקלה ביותר אל המחמירה ביותר:

הדין אין איסור של מראית עין אף אם בונה במקום בו יראו את הבנייה⁹. אף על פי כן, במקרה המתואר בשאלה, הקבלן הראשי הוא בעצמו יהודי, ואם ידוע שהוא הקבלן ייתכן שיבואו לחשוד שהוא העסיק שכירים לעבוד בשבת (שכן הקבלנים עצמם מעסיקים שכירי יום). לכן, יש לשקול האם אכן עלולה להיות בעיה של מראית עין, ובמקום צורך גדול ניתן לפתור את החשש על ידי כך שבמקרה שקבלן המשנה הגוי יחליט על דעת עצמו לעבוד בשבת, לפרסם זאת בקהילה שהוא עושה זאת על דעת עצמו ולא הקבלן ולא הקהילה הורו לו לעבוד בשבת¹⁰.

רבנות- סימן רמ"ד

1. רבנו תם (ספר הישר חלק התשובות סימן ו) – אין כלל איסור מראית עין בהעסקת גוי בקבלנות. אולם התוספות (עבודה זרה כא ע"ב ד"ה אריסא) מציינים שאף שרבנו תם הורה כך לאחרים, הוא עצמו כשבנה ביתו החמיר על עצמו.
2. תוספות (עבודה זרה כא ע"ב ד"ה אריסא) – אסור להעסיק גוי בקבלנות במלאכה המתבצעת בדרך כלל על ידי שכירי יום משום מראית עין. לכן בבניית בית, כיוון שרגילים לבנותו על ידי שכירי יום (כך היה המנהג בזמנם) – אסור לבנותו באמצעות קבלן. בניגוד לכך, שדה, שהדרך להעסיק בה אריסים (שהיא דרך נוספת המותרת) – אין מניעה להעסיק בה קבלן.
3. רמב"ם (שבת ו, יב-יד), ר"ן (עבודה זרה ו ע"ב בדפי הר"ף) – כיוון שקבלן נוטל שכר ואינו נוטל חלק ברווחים (בניגוד לאריס שנוטל חלק ברווחים) אנשים עלולים לטעות ולחשוב שהוא שכיר יום, ולכן יש איסור מראית עין בהעסקת גוי בקבלנות. בלשון הר"ן: "דלא דמי לאריס דכיון דאריס חולק בפירות לא אמרי אינשי דשכיר יום הוא אבל כי האי גוונא שהבעלים נוטלים כל הפירות מיחזי להו לאינשי כשכיר יום". ישנם שני דרכים להבין את דברי הר"ן "מיחזי להו לאינשי כשכיר יום":
 - א. ולכן יחשדו שהוא העסיק את הגוי כשכיר יום ולא קבלן (וכן משמע מלשון הרמב"ם).
 - ב. אנשים אינם מבינים את ההבדל בין קבלנות לשכירות ולכן אף אם יודעים שהעסיקו קבלן עדיין אסור משום מראית עין משום שזה נראה לאנשים כדבר האסור.
4. תוספות בשם הר"ם (עבודה זרה כא ע"ב ד"ה אריסא) – רק באריס שנוטל חלק בפירות עצמם אין איסור מראית עין אך אם נוטל מעות בשכרו יש איסור מראית עין.

להלכה, פסק המחבר (אורח חיים רמד, א) כשיטת הרמב"ם, שאסר מן הטעם שיחשבו שהעסיק שכיר יום. הבאור הלכה (שם ד"ה או) הסתפק לגבי מקום שבו מקובל לעשות את הדבר בקבלנות, ומסקנתו שבניין יש להחמיר בגלל שיטת הר"ן והר"ם. ר' משה פינשטיין (אגרות משה אורח חיים חלק ג סימן לה) צידד להקל מעיקר הדין אם נהוג שהמלאכה נעשית בקבלנות בלבד (כמו בנייה בארה"ב), שכן כך פסקו גדולי הראשונים והשולחן ערוך, ומדובר באיסור דרבנן בלבד, אלא אם כן מדובר במקום שבו פרוצים בחילול שבת. במקרה המתואר בשאלה יש לצרף את דעת המגן אברהם (רמד ס"ק ח) שבמבנה ציבורי אין איסור מראית עין משום שבשל רבים ליכא חשדא (אמנם למעשה בזמנו המגן אברהם אסר להניח לקבלן גוי לבנות בית כנסת בשבת משום שהאומות אז לא הניחו לאדם לעשות מלאכה ביום חגם ואם היהודים היו מניחים לקבלן הגוי לבנות בשבת היה בכך חילול השם, ואם כן יש לוודא שלא יהיה בכך חילול השם).

יכהרעת האגרות משה – בהערה הקודמת.

⁹ וכעין זה כתב המשנה ברורה (רמד, ס"ק יג) שבמקום שיש חשש שיתבטל בניין בית הכנסת, יש להניח לקבלן הגוי לבנותו בשבת ובלבד שיהיה מפורסם לכל שהוא מועסק בקבלנות.

סיכום**איסור מסירת מלאכה מפני מראית עין**

ממסכת שבת (יז) עלה שמותר למסור לנכרי עבודה במשך השבוע אם השכר נקצץ, גם אם סביר שיעשה את העבודה בשבת. בגדרי דין זה עסקנו בחלק הראשון של השיעור.

במסכת מועד קטן (יב) אמר שמואל שמותר למסור מלאכה בקבלנות (כלומר, בקציעה) רק אם אין בעיה של מראית עין בכך. במסכת עבודה זרה (כא) נאמר שאסור להשכיר מרחץ לזכיון, מפני שרגילים להעמיד בו שכירי יום. אך מותר למסור שדה לאריס נכרי, למרות שיעבוד בשבת, ולכאורה למרות שעושה את העבודה בפומבי!

לאור זאת, ר"ת הסביר שאיסור מראית עין שבמועד קטן נאמר על אבל, ולא בשבת. לעניין מראית עין יש להבחין בין מרחץ, בו לעולם לא מעמידים אריס או קבלן, והמעמיד אריס או קבלן אינו אלא מן המתמיהים (כפי שראינו בלשון הכתב סופר), לבין בנייה, בה פעמים שמעמידים קבלן. דיינו שיהיה נורמלי להעמיד קבלן בכדי שלא יהיה איסור של מראית עין, גם אם זו לא הדרך המקובלת.

ר"י כתב שהגדרה תלויה באופן ההתקשרות העסקית שבדרך כלל עושים בעסק. בבית עסק בדרך כלל מעמידים שכירי יום, ולכן אסור להשכיר לנכרי את העסק לעבוד, מכיוון שיניחו שהנכרי עובד בעסק של עצמו. בשדה בדרך כלל מעמידים אריס, ולכן אין בעיה להעמיד אריס, או להשכיר את השדה, גם אם יעבוד בשבת בפרהסיה. בתים בדרך כלל בונים בשכירות יומית, ולכן אסור לבנות בתים, גם אם יעסיק קבלן. לאור הירושלמי, הרא"ש פסק כמו ר"י.

הר"ן ביאר בדעת הרמב"ם כתב שיש שני סוגים של מראית עין – 1. אם ההתקשרות העסקית המקובלת בתחום היא בשכירות יום – אסור שמישהו יעבוד בעבודה זו בפרהסיה, גם באופנים המותרים (כך עלה מהגמרא בעבודה זרה). 2. אסור להעסיק קבלנים בפרהסיה, מכיוון שמבחינת התשלום זה נראה בדיוק כמו שכירי יום. המגן אברהם והמשנה ברורה ביארו את לשון השולחן ערוך בדרכו של הרמב"ם.

מיחזי להו לאינשי כשכירי יום

הר"ן ביאר שלפי הרמב"ם האיסור להעסיק בקבלנות בפרהסיה היא גזירה נפרדת, משום ש"מיחזי להו לאינשי כשכירי יום". את הגזירה ניתן להבין בשני אופנים –

א. הרואים לא יבינו שיש הבדל בין שכיר לקבלן, ולכן, אפילו אם יודעים שההסקה היא בקבלנות – עדיין אסור משום מראית עין, משום שזה נראה לאנשים כדבר אסור. כך נראה מדברי הפרי מגדים, ולאור זאת כתב שיש לאסור אפילו אם כולם רגילים להשכיר בקבלנות!

ב. הרואים יחשדו שהוא מעסיק אותו כשכיר יום, ולא כקבלן. לפי הבנה זו, אם הדבר הרגיל הוא להעסיק בקבלנות, ואדם לא היה מעלה בדעתו שההעסקה היא בשכירות יומית, יהיה מותר. כך כתב באגרות משה, ומלשון הביאור הלכה נשמע שהעדיף להבין את הפרי מגדים באופן הזה.

למעשה הביאור הלכה פסק שאמנם לכתחילה יש להורות להחמיר כרמב"ם, אך למעשה אין למנוע ביד מי שמעסיק בקבלנות אם זו דרך ההעסקה הרגילה, מכיוון שהמתירים יכולים לסמוך במקום הצורך על שיטת ר"י והרא"ש. ובאגרות משה כתב שבדור פרוץ כזה ראוי להחמיר אם לא מדובר בהפסד מרובה וכדומה.

בדיעבד

במועד קטן (יב) מסופר על אמוראים שלא נכנסו לבתים שנבנו ע"י נכרים בשבת. בגמרא יש שתי לישנות – שהבנייה נעשתה בהיתר, ואעפ"כ האמוראים אמרו שלא יאה לגדולים לנהוג כך, ולישנא שניה אומרת שמדובר בבנייה שנעשתה שלא כדין, ולכן החמירו. גם ר"ת, שכתב שמצד הדין מותר להעסיק קבלן לבנייה בשבת, לא הקל לעצמו בזה.

השולחן ערוך פסק שאם בנו בשבת באופן האסור – נכון להחמיר שלא ייכנסו בו. המגן אברהם הסביר שזהו רק אם ההעסקה נעשתה באופן מותר. אך אם ההעסקה נעשתה באופן אסור – האיסור הוא מדינא, וזו לא רק חומרה. אך הט"ז כתב שאפילו אם ההעסקה נעשתה באיסור אין לאסור מעבר ל"כדי שיעשו".

באגרות משה פסק שכיוון שבימינו, כולם בונים באמצעות קבלן, מדינא מותר להעסיק קבלן לבנות. אך מכיוון שדורנו פרוץ, יש להחמיר משום מראית עין.

בשו"ת במראה הבזק פסקו שמכיוון שבימינו כולם בונים ע"י קבלנים, מצד הדין מותר. אך אם מדובר במבנה שנועד לחינוך, יש לשקול האם יש להחמיר בזה (כמו שהחמירו האמוראים על עצמם אפילו בבנייה מותרת). ואם מדובר בבניין קהילתי יש לחשוש מפני חילול ה'.
תם ולא נשלם!

בזה אנו מסיימים את העיסוק במעשה שבת של נכרי. בשיעור הבא נעסוק בתוצר של מלאכה שעשה ישראל בשבת.